

Díószei Szabó Pál*

A „szabadság és a haladás zászlói”

Madách Imre 1843–1844. évi jogi reformprogramja

1. Bevezetés

Madách Imre születésének kétszázadik évfordulója fontos feladatot szabott abban az értelemben, hogy a jogász-politikus Madách portréját is az irodalmi életmű, valamint a 21. századi Madách-recepció részévé tegyem. A vármegyei értelmiségi és megyei tisztviselő személyét, azaz saját metaforikus megfogalmazással a „nappali Madách”-ot az irodalmi alkotó, drámaíró „éjszakai Madách” portréjához emeljem. Ebben a Madách Imre Irodalmi Társaság éves szimpóziumain 2016 óta, minden évben egy-egy beszédét kiemelve, előadásokkal léptem előre.¹ Ennek újabb fontos lépése volt a 2023. május 19-én, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport keretében *A jogász és politikus Madách Imre* címmel megrendezett tudományos konferencia megvalósulása.² E kezdeményezésem támogatásáért köszönet illeti a kutatócsoportot, mint ahogyan a felkérést elfogadó szakembereket is, akik ehhez a témához szívesen igazodva és társulva, tágabb perspektívából rajzolták fel Madách életművének, illetve a nógrádi helyi közéletnek a jogi-politikai-kultúr-történeti hátterét.

2. A jogász és vármegyei tisztviselő Madách Imre

A fent említett kutatás indokoltságát az irodalomtörténetek már korábban megfogalmazták. Cserzy-Clauser Mihály 1941-ben Madách összes műveinek, Halász Gábor kiadásának az 1942-es megjelenése előtt megállapította: „Kortársai Madáchban csak a politikust látták, a mai olvasó csak a költőt.”³ Kiss Gy. Csaba az 1984-ben inkább a politikus Madách kutatását szorgalmazta: „egyre markánsabban áll előtűnk a politikus és a politikai gondolkodó Madách alakja is [...] ezen a területen sem tarthatjuk valaminő provinciális figurának, aki költői magasságokból, illetőleg a nemesi udvarház elzártaságából következően dilettáns megyei politikus lett volna.”⁴ Legutóbb a nemrég elhunyt Madách-kutató, Andor Csa-

ba vetette fel: „előbb fel kell térképeznünk, hogy a téma miért vált időszerűvé, kik és milyen álláspontot képviseltek, s hogy végül történt-e valami, pl. a jogszabályi változás a vita eredményeként.”⁵

Ha a „nappali Madách” működésének környezetét vizsgáljuk meg, életében a pesti egyetemi tanulmányok befejezése meg is nyitotta a lehetőséget a helyi, Nógrád vármegyei életben való elhelyezkedésre. A szülői példa is ezt az utat jelölte ki számára. A jogi tanulmányok után hivatalos szeretett volna vállalni a megyében.⁶

A megyegyűléseken, Balassagyarmaton szandai Sréter János alispán mellett joggyakornok lett. Nagyon fiatalon, nem sokkal tizenkilencedik születésnapja előtt 1842. január 16-án, tiszteletbeli aljegyzővé nevezték ki, december 19-én kapta meg ügyvédi oklevelét, majd 1843 januárjában – húsz évesen – beiktatták a Nógrád megyei ügyvédek sorába.⁷

Rendelkezésünkre áll a korabeli Nógrád vármegyei dokumentumokból néhány adat egy másik fontos tisztségéről. 1843. augusztus 22-én a megyegyűlés Balassagyarmaton Madáchot felruházta a megyebeli táblabíró címmel. November 14-én gr. Keglevich Gábor főispán táblabírónak is kinevezte.⁸ Madách november 20-án letette az esküt, majd november 24-én a nógrádi megyegyűlés „a jövő évnegyedes törvényszékre” „soros táblabírónak” a polgári törvényszékre választotta meg.⁹ 1845-ben a jövő (év) második évnegyedes (1846-ra) polgári törvényszékre ismét találunk kinevezési adatot.¹⁰ 1847. augusztus 27-én a táblabírák névjegyzékében ismét szerepel (Polgári ’s fenytörvényszékben).¹¹ Madách, bár betegsége miatt ugyan kénytelen volt lemondani tiszteletbeli aljegyzői hivataláról, de ezt a tisztségét – a forrásokból jelenleg kiolvasható megszokásokkal – hosszabb ideig viselte Nógrád vármegyeiben.

Az 1843. év a húszesztendő, fiatal Madách számára is kitüntetett év volt: a közéleti, publicisztikai írások születésének kezdetét is jelentette. Június 8-án – név nélkül – megjelent első tudósítása a megyei közgyűlés vitájáról a Kossuth Lajos szerkesztette *Pesti Hírlapban*.¹²

Az országos reformpolitika felé az a szerencsés lehetőség fordította, hogy baráti Huszár Károly táblabíró, az egyik megválasztott nógrádi országgyűlési követ meghívására 1843 szeptemberében elutazott az 1843–1844. évi pozsonyi országgyűlésre, ahol az új büntetőtörvény-javaslat kodifikációs vitája is zajlott.¹³

3. A halálbüntetés eltörlése

A fiatal Madách Imre fennmaradt megyei beszédeiből elég pontosan körvonalazhatjuk jogi reformprogramját. Véleményem szerint Madách jogi reformprogramjának alapvetően fontos dokumentuma a halálbüntetés eltörlése érdekében elmondott megyegyűlési beszéde. Az 1843–1844. évi pozsonyi országgyűlés ezt is tárgyalás témájává tette, és az országgyűlésre küldött megyei követek utasítását pedig a megyegyűléseken határozták meg.

Az egész büntető törvénykönyvjavaslatot – még a megelőző (1839–1840. évi) országgyűlés által létrehozott és

* Díószei Szabó Pál PhD, adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet, ORCID: 0000-0001-9851-5632

Deák Ferenc által vezetett országos kodifikációs bizottság végezte el 1841–1843 között. Tudnunk kell, hogy az 1843 márciusára elkészült javaslat a halálbüntetés eltörlése, abolíciója mellett foglalt állást (110. §). Helyette az „örökfogságot”, életfogytiglani szabadságvesztés büntetést vezetett be.¹⁴

A törvényjavaslatot az 1843–1844. évi országgyűlés tárgyalta meg, amelyre Madách is – 1843 szeptemberében – ellátogatott. 1843. április 20-án, Nógrád vármegye követválasztó közgyűlésén, a két országgyűlési követ felsőkubinyi és nagyolaszi Kubinyi Ferenc és baráti Huszár Károly táblabírók lettek (1788, illetve 1732 szavazattal).¹⁵ A másik két jelölt, Bory Pál (1213 szavazattal), Balogh László (1169 szavazattal) alulmaradt. A követek a követutasítás betartásához esküvel szigorúan kötve voltak: „Én [...] Tekintetes Nógrád vármegye által reám bízott követiséget a’ már adott vagy ezentúl adandó útmutatás szerint, minden tehetséggel teljesíteni fogom.”¹⁶ A követutasításokat külön megyei választmány készítette elő a közgyűlésre.

1843. augusztus 19-én, az országgyűlés alsótáblájának kerületi ülésén a megyék többsége – 30 megye! – a halálbüntetés eltörlése mellett döntött.¹⁷ Előrebocsajtom, hogy Madách Imre megyéje, Nógrád is az eltörlés mellé állt. A kerületi ülés ezen döntését fölöttébb fontos kihangsúlyozni, mivel a vármegyei követutasítások többsége a halálbüntetés fenntartását tartalmazta. Szeptember 2-án az alsótábla kerületi ülésén még egyszer előkerült a halálbüntetés témája. Az eltelt idő alatt megérkeztek a képviselőkhez az új követutasítások is, amelyek befolyásolták a végső álláspontot.

Augusztus 19-én a nógrádi követek szavazata azonban a pozsonyi országgyűlésen „túl hamar” született meg. Miért? A megyegyűlési jegyzőkönyvet érdemes itt idéznem. Eszerint Balassagyarmaton csak az alsótábla „első abolíciós sikere” után, augusztus 23-án tárgyalták meg a tervezetet, és itt elhangzott a büntető törvénykönyv megvizsgálására kirendelt megyei „állandó választmány” véleménye az I. rész 8. §-áról: „nem fogadja el a halálos büntetésnek eltörlését”. „A’ halálos büntetés kiküszöbölését nem javasolhatja...”¹⁸

Madách Imre megyéjében tehát fordulat egyáltalán nem történt, és a nógrádi követ, Huszár Károly ezzel elmentésen szavazott. Az 1843. szeptember 2-i alsóházi beszédében el is mondta, hogy augusztus 19-én, kerületi ülésen a saját nézetét követve szavazott a halálos büntetés ellen, „most már újabban érkezett utasításánál fogva azt megtartani kívánja”.¹⁹ Az aznapi országos ülés szavazásán végül mégis átment a halálbüntetés eltörlése. Maradt az augusztus 19-i kerületi határozat, és „a halálos büntetésnek eltörlötése országos végzéssé lőn”.²⁰

Azonban hiába e „siker”, a főrendiház tagjainak szavazatán az egész büntetőtörvény-javaslat végül mégis megbukott. A felterjesztett törvényt pedig az uralkodó szükségtelennek ítélte meg, ezért nem is szentesítette.²¹

Madách életrajzi kötetében, Radó a Madách-beszéd keletkezési idejét 1844-re helyezte.²² Az előbb elmondottak alapján viszont az 1844. év tarthatatlan, mert – mint eddig láttuk – a halálbüntetésről az alsótáblán 1844-ben már

nem volt vita, hiszen az eltörlését az 1843. szeptember 2-i, 36. országos ülés elfogadta. Így 1844-ben a nógrádi megyegyűlésen a halálbüntetés eltörlésére buzdító beszédet mondani már értelmetlen lett volna. Nem úgy az előtte való évben! Mert Madách felszólalása jól beleilleszthető az éppen folyó országgyűlési kerületi és országos vitába.

Ennek alapján azt feltételezem, hogy a beszédet mindeképpen 1843. augusztus 23., legfeljebb szeptember 1. előtt írhatta meg. Madách ekkor még Pozsonyban sem volt, nem befolyásolhatta ott a nógrádi követeket sem. Logikusabb az augusztus 23-i megyegyűlés alkalmát. A megyegyűlés konzervatív álláspontjáról a *Pesti Hírlap* is röviden beszámolt. 1843 augusztusában (23-án), Balassagyarmaton a negyedéves („évnegyedes”) augusztusi megyei közgyűlésen tárgyalták meg az országos választmány büntetőtörvény-javaslatát. A halálbüntetés („halálos büntetés”) megtartását; a botbüntetés eltörlését határozták el.²³ Madách ekkor mondhatta el buzdító beszédét, azonban reformpárti szándéka nem valósult meg. A két Nógrád megyei országgyűlési követ, a követutasítást betartva, a halálbüntetés megtartása mellett volt kénytelen szavazni. Az, hogy az országos ülésen végül mégis átment, az már nem ezen múlt.

Madách halálbüntetés elleni beszéde retorikai és jogtudományi szempontból kiválóan felépített volt. Mindekelőtt, magát a halálbüntetés eltörlőinek táborába tartozónak vallotta: „kik a halál eltörlését eltörlőni akarjuk, s kikhez meggyőződésemmel fogva én is tartozom.”²⁴ A nemzetközi és hazai korabeli jogi szakirodalmat korábbi tanulmányomban részletesen ismertettem, ez alkalommal e jeles beszéd egyes új elemeire, értelmezésére hívom fel a figyelmet.

Madách hat pontban sorolta fel az ellenérveit. Elsőként, nagyon korszerűen, hitet tett – mai fogalommal élve – az ember jogok mellett. „Az embernek mint embernek van bizonyos jogköre...” Tehát természeti jognál (*ius naturale*) fogva, nem mint államban élő állampolgárnak! Az ember emberi/személyiségi joga (vagy ahogyan a követek megnevezték, „személyessége”) „perszonalitása [...] szent és sérthetetlen”. A halálbüntetés ezt a jogot sérti alapvetően.

Másodszorban Madách kiemelte azt, hogy a halálbüntetés nem szünteti meg a bűnök elkövetését: „a bűn ellen szabad-e bünt, s nem bűn-e a szükségtelen gyilkosság?” Azaz, ezen a ponton szembefordul Hegel idevágó, alapvető tézisével, a „második kényszer” dialektikus szükségességével és a *talio*-elv szükségtelen alkalmazásával is.

Harmadjára azt hangsúlyozta, hogy a halál elvétele egyáltalán nem arányos az elkövetett bűnnyel. Madách szerint „oly kegyetlen, oly embertelen, hogy felborzad ellene a jogérzet, hogy midőn jog szerint ki van mondva, sokszor enyhíteni kell”.

Negyedik pontjában a halálbüntetés további bünteteskiszabáskor jelentkező problémára utalt, azaz hogy a mértékét nem lehet a bűnökhöz hozzáigazítani: „a rosszság közt pici grádusok vannak, a lenni s nem lenni közt ropant, hogy méressen össze?” 1841-ben, a halálbüntetésről írt akadémiai díjnyertes pályaművében Szemere Bertalan ezt úgy fejtette ki, hogy:

„A halálbüntetés nem osztékony. E közt: elvenni vagy nem venni el az életet, nincs közép.”²⁵

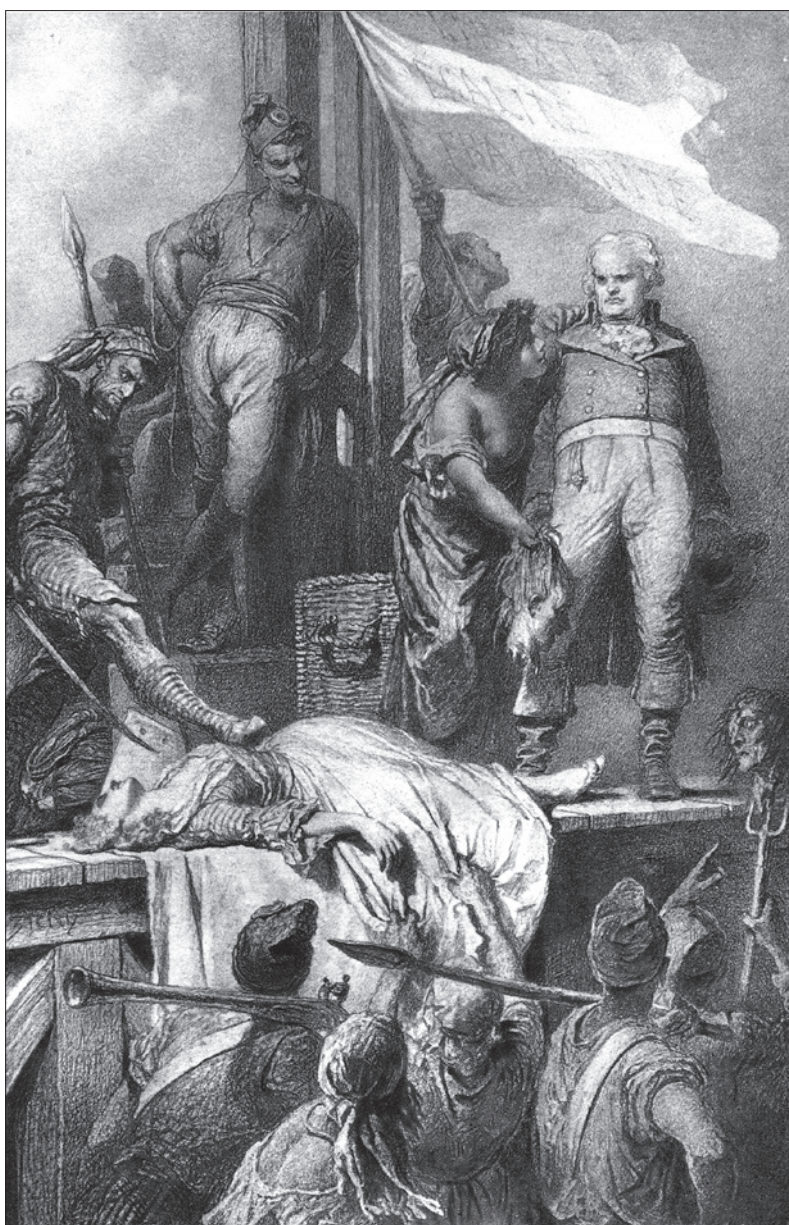
Ötödik érve Madáchnak az volt, hogy e büntetés nem hozható jóvá, ha már alkalmazták. A hatodik érve a halálbüntetés javító célzatának kérdésességére vonatkozott. A javító célzatot csak az élet hozza meg. Itt idézi a bibliai ószövetségi ígét: „Élek én, ezt mondja az Úr Isten, hogy nem gyönyörködöm a hitetlen halálában, hanem hogy a hitetlen megtérjen útjáról és éljen!” (Ezékiel 33: 11).²⁶ Felidézte még az ekkor misszionáriusként működő David Livingston és a német filozófus Johann Gottlieb Fichte gondolatait is: „minden embernek embertársában böcsülni kell az emberiséget”, és az *Írásra* (Biblia) hivatkozva „nem ronthatja el a magasb célra törekvőt”. Beszéde végén így összegezte sommás és kemény véleményét: a halálbüntetések „nem mások, mint törvényesített s nagyobb csoportok által gyakorolt kegyetlenkedő gyilkolásai a vé-

detlennek a természeti törvény dacára... a bűnt bűnért kívánó tálióban.”²⁷

Madách irodalmi munkáiban, kiemelt kérdésként, *Az ember tragédiájában* a kivégzések bemutatása a legmarkánsabban a nagy francia forradalomban, a párizsi színben tárul elénk. A halálbüntetést így kiemelve drámájában máshol nem szerepeltette. Elég ehhez elolvasnunk a szerző színpadi utalását. „Az erkély egy guillotine emelvényévé, az íróasztal nyaktilóvá, mely mellett Lucifer mint bakó áll.” Ebben az értelemben a párizsi színben elmaradt kivégzés jól mutatta Madách későbbi, alapvetően ellenző álláspontját is e fontos kérdésben.²⁸

4. Az esküdtbíráskodás

Az 1843 márciusára elkészített büntetőtörvény-javaslat másik központi kérdése lett az esküdtszékek létrehozása

Danton a nyaktilónál. Zichy Mihály rajza. Madách Imre: *Az ember tragédiája*. Kilencedik szín²⁹

a (büntető) bírósági eljárásban. A büntető eljárásjogot tárgyaló *II. Rész* taglalta a bevezetendő „eskütszékeket”. Az egyik legfontosabb jogi vita az ún. ténykérdés körül folyt. Azaz, hogy a bűnösség ténye fölött az eskütszék ítéljen vagy más, az eddigi bíróság?³⁰ Másképpen megfogalmazva, ez a tény és törvényalkalmazás kettősségének kérdése, azaz hogy a bűnösség tényének megállapítása és a törvényileg előírt büntetés kiszabása jogdogmatikailag teljesen elkülöníthető-e egymástól, avagy nem? A törvénytervezet szerint az eskütszék 12 tagból fog összeállni. A bűnösség kimondásához kétharmados szótöbbség kell, 8 tag egyhangzó szavazata.³¹

Az 1843 augusztus 23-án, Balassagyarmaton megtartott „évnegyedes” nógrádi megyegyűlés az eskütszékek kérdésében is határozott. A megyegyűlési jegyzőkönyvből jól rekonstruálható a számunkra fontos, az eskütszékre vonatkozó országgyűlési követutasítás, nyomon követve az ebben kérdésben alapvetően „reformer” Nógrád vármegye álláspontját.

A Nógrád megyei választmány javaslata a törvénytervezetet kidolgozó országos bizottmány különvéleményét támogatta. A megyegyűlési jegyzőkönyv szerint „a büntetnek minden egyes esetében a’ tények kérdése felett, mielőtt a törvény büntető rendeletének alkalmazását a rendes bíróság kimondaná, a’ polgárok közül választottak ítélendnek...” „[a]z Eskütszékeknek elméletileg elvben elfogadását javasolja”. Annyi megszorítással, hogy:

„a követ Urakat oda véli utasítandóknak, hogy az Eskütszékek eszméjét a Különvélemény javallatához képest elméletileg elvként elfogadva, mind a’ választókra, mind pedig a’ választandókra, kik a fennálló alkotmány értelmében e képességre felruháztatnak, egy üdvös törvényt alkotni igyekezzenek.”³²

A *Pesti Hírlap* is beszámolt a döntésről. Az „eskütszékek” intézményét elfogadták, de olyan módosítással, hogy csak azok lehetnek a tagjai, akik jelenleg is „az alkotmány sánczai közt vannak”, későbbiekben pedig a „majd akkoron befogadandók is lehessenek esküttek”.³³ Azaz egyelőre a nemesi tagokból álló eskütszéket támogatták. A megyei követutasítás azonban számolt a nem nemesi választókkal és választandókkal is.³⁴

Pozsonyban az országgyűlési követek 1843. augusztus 29-én kezdtek hozzá a *II. Rész* tárgyalásához. Az V. fejezet „a vádeskütszék szervezetéről” rendelkezett. A VI. fejezet az „ítélőeskütszék szerkezetéről” rendelkezett. Az esküdtek köre ugyanabból a körből választható, mint a vádeskütszék esetében. Az ítélő (bűnbíró-sági) eskütszék „mindig 12 tagból állandó” (53. §). Más, nem nógrádi megyei követeket is kötötte a megyei követutasítás (*diaetai instructio*)! Az egyik követ nyíltan ki is jelentette, hogy ha „utasítás nem kötné kezét, ő lenne első, ki elfogadná”.³⁵ Majdnem döntés is született volna a 112. kerületi ülésen, november 29-én. Azonban előállt az a helyzet, hogy szavazategyenlőség keletkezett mindkét oldalon.

Az újabb vármegyei követutasításokig elhalasztani voltak kénytelenek a döntést, a következő év elejére. A tél fo-

lyamán tartott megyegyűlések között volt olyan is, ahol megváltoztatták a követutasítást.

1844. január 26-án, a 146. kerületi ülésen Madách vármegyéjének, Nógrád vármegyéjének egyik követe, Kubinyi Ferenc reformer elszántsággal szólalt fel: „Csak a népből választott független bírókban lehet a népnek bizodalma, s csak ilyenek biztosíthatják tökéletesen a vagyon- és személybátorságot, és a status alkotmányát.” A különvélemény álláspontját osztotta, amely kettéválasztja a tény és a törvényalkalmazás kérdését. Kubinyi jól látta meg azt, hogy az eskütszéknek fő célja az, hogy „külön bíró ítéljen a tény kérdéséről (ti. a bűnösség kérdésében [D. Sz. P.] s külön bíró alkalmazza a törvényt” (ti. a bűnösség esetére kiszabott büntetést). A követ azonban azt is tudhatta, hogy az augusztusi nógrádi megyegyűlés a jogegyenlőséget nem, csak a nemesi eskütszéket fogadta el. Azaz marad a „különbség a nemes és a nem-nemes személyek bíróságára nézve”.

Az elnök január 27-én bezárta, a vitát és szavazást rendelt el. 28 megye az eskütszék mellett szavazott,³⁶ 20 (pontosabban 19, mert Verőce megye követe nem szavazott) pedig ellene.³⁷ Madách megyéje, Nógrád ismételtén az eskütszék ügye mellé állt. Az eskütszéket az alsótábla kerületi ülésének többsége elfogadta! A következő szavazási kérdés az volt, hogy csak nemesekből álljon-e a felállítandó eskütszék? Azaz „osztálykülönbség nélküli egyénekből álljanak-e az esküdtek tagjai, vagy ne”. Az előbbi mellett 32 megye szavazott, 15 ellene.³⁸

Madáchnak az eskütszékek mellett mondott vármegyei beszéde szintén dátum nélküli kézirat. Nógrád megye ebben a kérdésben nem változtatta meg a véleményét, erről a két követ sem tett említést. Így a datálás szempontjából 1843. augusztusi 23-i megyegyűlés előtti időpontot valószínűsítem, hasonlóan a halálbüntetés ellen mondott beszédéhez.

Madách a vallásos tisztelet hangján kezdte meg az eskütszékek mellett szóló érvelését.³⁹ Kijelentette, hogy az 1843. évi törvénytervezet alapvető jogintézményének tartja, azaz „a büntetőtörvénykönyvünk sine qua non-jának kívánom én az eskütszékeket emeltetni”. Azt is leszögezte, hogy az eskütszék legnagyobb garanciája abban áll, hogy „semmi honpolgárt addig elítélni nem lehet, minekelőtte polgártársai és törvénytudó bírók közremunkálódása által bűnösnek nem ítéltetett.”⁴⁰ Ebben az ártatlanság vélelmének elvét hangsúlyozta ki. A beszédének kézirati példányából kihúzta az alábbi mondatot, talán feleslegesnek tartotta, de fontos megismerni elkötelezett álláspontjával kapcsolatban: „mind az abszolút igazság kiszolgáltatásának ezt legbiztosabb módjának ismerem”, mint az egyes polgár személy bátorságának egy alkotmányos monarchiában legnagyobb garanciájának tartom.” Madách szerint továbbá a vádlott és az esküdtek azonos jogúak, egyenlő jogú polgárok legyenek. Arról nem tett említést, hogy külön nemesi és nem nemesi eskütszék felállítását pártfogolná! Hacsak nem soroljuk ide azt a kis megjegyzését, amelyben az ítélkezési önkény kizárásáról írt: „itt önkénytől félni nem lehet s mindenféle státusból szedettek több oldalról átlátván, jobban is kisütik...”

Madáchot mélyen megérintette a fennálló bírósági rendszer személytelen ítélkezése, amelyben az iratokból való ítélkezés veszélyeire hívta fel a figyelmet és főleg a német ítélkezésben alkalmazott gyanúbüntetés (ún. Beweis) gyakorlatára, amely „nem azt vizsgálja, történt-e vagy sem, de a feltéve történtet...” A reformpárti fiatal a beszédében az esküdtszékek közül az angol rendszert ajánlotta, amelyet Angliában az 1825. évi parlamenti reform hozott létre. Másik előnye az esküdtszéknek az is, hogy az esküdtek nem megvesztegethetők. „Nem férhet esküdtekhez megvesztegetés.” Veszélyesnek tartotta a (bécsi) kormányzat politikai befolyásának lehetőségét a bírói hatalomban, azaz ha „a kormány kegyétől függedünk”.

Az esküdtszéki alapelv megvalósítását a pozsonyi országgyűlés főrendi táblája végül mégis elutasította. Szeptember 10-én, a 218. országos ülésen tárgyalta a büntető törvénykönyv II. Részét és benne az esküdtszék intézményét. Szeptember 18-án döntésüket azzal indokolták, hogy „az esküdtszékek elfogadásához nem járulhatnak [...] alapeszméjét el nem fogadhatták”.

5. Vallásszabadság

Madách alapvetően nemzeti reformliberális jogi álláspontjának kifejtésében az 1843–1844. évi pozsonyi országgyűlés törvényhozási témái mellett a hozzá kapcsolódó nógrádi megyegyűlések is meghatározó fórumok voltak. Fennmaradt egy vallási tárgyú beszéde is, amelyet – tudomásom szerint – eddig a Madách-kutatás nem érintett.

A kéziratot a *Vallás tárgyában érkezett rezolúció-ra* címmel ismerjük, és alapvetően a vegyes házasságok fenntartása mellett, a vallásszabadság, azaz a „hitszabadság” védelmében érvelt. Ebben is szerteágazó egyházjogi, jogtörténeti vita bontakozott ki, amelyhez Madách szintén hozzászólt.

Báró Eötvös József ekkori felszólalásai – az 1843–1844. évi országgyűlés felsőtábláján – jól tükrözték, hogy mit is jelentett ez a „hitszabadság” a gyakorlatban. A válásbéké biztosítására az egyház és az állam teljes különválasztását szorgalmazta. A vegyes házasságok kérdésében pedig úgy foglalt állást, hogy ami tisztán szerződési természetű kérdés, az a világi hatalomé, ami pedig nem, szentség az az egyházé.⁴¹

A téma már a megelőző, 1839–1840. évi országgyűlésen is felmerült. Végül Habsburg-Lotharingiai V. Ferdinánd osztrák császár és magyar király (1835–1848) 1840. május 11-én, a törvényjavaslatra csak annyit válaszolt, hogy „mivel a felirat csak a napokban terjesztett fel, a tárgy fontossága pedig annak végelhatározásához több időt kíván, azért az országgyűlés berekesztéséig nem adhat” választ. Erre a válaszra így a következő országgyűlésig kellett várni.

Ennek nemcsak a király volt az oka, hanem az ország katolikus, primás érseke is tiltakozott a felterjesztett törvénycikk ellen. Az 1839–1840. évi országgyűlés után Kopácsy József hercegprimás 1840. július 2-án körlevelet bocsátott ki, amelyben pártolta Scitovszky János, a későbbi hercegprimás, rosznyói püspök és Lajcsák Ferenc

nagyvárad püspök pásztorleveleiben (*encyclica*) kifejtett elveit.

Az év folyamán, a vegyes házasságok kérdésében pró és kontra, valamennyi megyei közgyűlés állást foglalt. A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint Nógrád megyében is sérelmes maradt a vegyes házasságok akadályozása.⁴²

XVI. Gergely pápa 1841. április 30-án, pontifikátusának 11. évében kiadott brévéjében a törvényjavaslat által megengedett vegyes házasságokat „scandallumoknak” nevezte. Erre a brévére pedig a király október 12-én a *placetum*-át adta, így a püspökök országszerte kihirdethették. A vegyes házasságoknál a katolikus pap csak testi jelenlétével, mindenféle egyházi szertartás nélkül vehet részt mint egy hiteles tanú (*assistentia passiva*). Azonban áldást nem ad az ilyen házasságokra!

Madách megyéjében az 1843. április 30-án, Balassagyarmaton megtartott gyűlés határozatairól, a Nógrád megyei követek számára előírt „vezérelvekről” is tájékoztatót. „A’ vallásbeli sérelmek orvosoltatását, a’ már fölterjesztettek a’ választ sürgessék.” Azaz a királyi választ ösztönöznie kellett a követeknek. Beláthatjuk, hogy mindezek Nógrádban is szabadelvű, reformpárti „vezérelvek” voltak.

Pozsonyba összehívott országgyűlésen a vallási kérdések vitája a 1843. június 8-i kerületi ülésen kezdődött el. Először felolvasták az 1840-ben már felterjesztett törvényjavaslatot. A vegyes házasságokhoz a nógrádi követ, Kubinyi Ferenc is hozzászólt. Jogtörténeti érve az volt, hogy már Könyves Kálmán II. dekrétuma is megtiltotta a vegyes házasságok akadályozását.

A vallási kérdésekben az újabb döntő fordulatot, a nagyon várt második királyi leirat hozhatott volna. Az újabb királyi rezolúció 1844. március 25-én, Bécsben keltezett. A *Pesti Hírlap* is címdalon közölte mind latin nyelven, mind magyar fordításban.⁴³ Az uralkodó még jobban fokozta a kedélyeket azzal, hogy nem változtatott az álláspontján, szembefordult az országgyűlés által megismételt felterjesztett, módosított törvényjavaslattal is.

A Nógrád megyei megyegyűlés jegyzőkönyve az új követutasítást és a megyei választmány ebbéli reformer véleményét is rögzítette, amely teljes mértékben támogatta a vegyes házasságok egyenjogú kezelését: „meg van győződve a választmány arról, hogy a vegyes házasságból születendő gyermekek mi vallásbani neveltetése a’ házasságra lépendő feleknek a’ születendő gyermekek mi vallásbani neveltetése iránt minden tekintet nélküli szabad egyezkedésének szentségesítése által a vegyesen házasulandók közti tökéletes költsönösség szándékoztatik, s eszközöltetik”. Erről pedig „sem Ófelsége politikai úton ne intézkedhessék, de bíró se ítélhessen”. A megyei küldöttség véleményét helybenhagyták, és Pozsonyba megküldték a két követ számára.⁴⁴

Az évnegyedes megyei közgyűlést Balassagyarmaton, 1844. április 22-én tartották meg. A *Pesti Hírlap*-ból megtudjuk, hogy a megyegyűlési témák közül „[H]evesebb volt a vita a’ vegyes házasságok ügyében érkezett királyi válaszok (sic! első és a második) fölött.” A vita azonban nem volt annyira vita, a tudósító szerint a királyi rezolúcióknak ellenzője csupán kettő személy akadt. „M. I. tb

és B. M. főszolgabíró”. Ez mindenképpen új adat, mert véleményem szerint, Madách Imre megyei táblabíróról van szó, aki 1843 novemberétől töltötte be ezt a tisztséget. A tudósító azt is közli, hogy ő az „országgyűlési tárgyakkal foglalkozó (megyei) külküldöttségben” volt és ott fejtette ki véleményét.⁴⁵ Ez az igen fontos új információ választ adhat Madách 1843–1844. évi országgyűléssel kapcsolatos aktivitására, amelyet jól mutatnak az országgyűlés témáira reflektáló fontos beszédei.

A vegyes házasságokat támogató fennmaradt beszéde, ez alapján valószínűsítem, hogy az az április 22-i megyegyűlésen hangozhatott el. Az OSZK-ban őrzött kéziraton a cím utáni zárójelben „1844 Marcz” szerepel. A kézirat címdalán szereplő dátum, nézetem szerint nem keltezés, hanem a rezolúció hónapjára utal (6. recto).

Madách reformer beszédében történelmi példákat hoz a „hitszabadság”, a vallásszabadság védelmében. „Érkezett ismét a vallás tárgyában egy kegyes királyi leirat, azonban abban egyebütt, mint nevében aligha van kegyesség.” Ezzel a szerző egyértelműen pontosítja, hogy a két királyi leirat közül az utóbbira gondolt. Madách metaforájában a nemzet 52 nyelvvel kiáltott gyógyírért a vallások közötti szakadás sebeire, 52 nyelvvel követeltek vallási viszonyosságot. Ezzel arra utalt, hogy az akkori Magyar Királyságnak 52 vármegyéje volt.⁴⁶ Továbbá utalt arra az országgyűlési törvényjavaslatra is, amely vallás tárgyában annyi küzdelem és vita útján született, de a királyi leirat által ismét megakadályoztatott. Mert „[J]ött a királyi leirat és ír helyett új sebet ad... összeolvadás helyett új szakadást teremt a családi élet szentelt belsejében”.⁴⁷ Az áldás megtagadását is felrótta: „nem hozhat áldást a kenyérrel áldozónak társasága az ostyával áldozónak.” Indítványozza azt, hogy „vessük vissza határozottan a leiratot”. Mint a *Pesti Hírlap* tudósításából megtudjuk, a madáchi reformer érvek kisebbségben maradtak, a megyei közgyűlés többsége a királyi rezolúció elfogadását támogatta.

Madáchot személyesen is megérintették a felmerülő vallásfelekezeti ellentétek, voltak ugyanis protestáns szerelmei. Például Matkovich Ida, Lónyay Etelka vagy Dacsó Lujza, akiket a katolikus Madách édesanyja nehezen tűrt volna el családjában.⁴⁸

Sőt, a közjogi kérdés kapcsán ebben az időben jól ismert volt gróf Széchenyi István híres hasonlata – amely szerint Ausztria és Magyarország között is vegyes házassághoz hasonló a viszony.⁴⁹ Ahhoz, hogy megértsük, miért volt ez Madách korában ennyire fontos téma, ne feledjük, hogy később, 1848-ban, a *Tizenkét pont* követeléseiben is helyet kapott: „Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.” (4. pont).

6. Védegylet

Az 1843–1844. évi országgyűlés Alsó Táblája az országgyűlés vége felé, 1844. július 11-én, a 234. kerületi ülésen kezdte meg tárgyalni a kereskedelmi tárgyban kiküldött kerületi választmány elkészült jelentését és törvényjavaslatait. Az elkészült munka hét részből állott, amelynek első része „a vámrendszerről, s a földművelés, műipar s keres-

kedés ez általi kormányzásról” szólt. A vitákban Tolna megye követe, Perczel Mór azt javasolta, hogy „álljunk össze egy nagy egyletbe, melynek minden egyes tagja kötelezze magát arra, hogy egyedül hazai gyártmányokat s iparcikkeket fog használni”. Ezzel Perczel tulajdonképpen a leendő Országos Védegylet tervét ajánlotta fel.

A *Pesti Hírlap* tudósításából megtudjuk, hogy Madách megyéjének 1843. május 10-i, részletes követutasítása a két követnek e tárgyban is programot adott. A „vezérelv” az legyen, hogy „a’ honi gyár- ’s kézműipar érdekében: védvámok állíttassanak; a német vámszövetséghez csatlakozás [...] se pártoltassék.” A vámok (harmincadok) jövőbeli módosíthatóság joga „a’ törvényhozóságnak” (t. i.: az országgyűlésnek) tartasson fel.⁵⁰ Az utasítás a védegylet alakítása tárgyában, nem lévén országgyűlési tárgy, nem is foglalt állást.

Míg az uralkodói válaszra vártak a képviselők, a Tolna megyei követ, Perczel Mór által említett védegylet megalakítását országos szinten is előmozdították. 1844. szeptember 24-én, a 291. kerületi ülésen tárgyalták a rendek gróf Batthyány Kázmér kérelmét, amelyben ő az országgyűléshez fordult. Könnyen beláthatjuk, hogy tervezett megalakulás időzítése az alsótáblán ezidáig folytatott vitákkal összefüggött. Ugyanakkor, a törvényhozás számára az a veszély is fennállt, hogy a védegylet sietős létrehozása – az uralkodói választ megelőzően – már előzetes döntést jelentene a védvám mellett, és megakadályozná a bécsi udvarral a vámügyben való egyezkedést! A követek e kérdésben megoszlottak. A megalakulás azonban kicsit később. Szeptember 28-án, a 295. kerületi ülésen az elnökség tudatta a képviselőkkel, hogy a védegylet alakuló közgyűlését közbejött okok miatt nem szeptember 29-én, hanem október 6-án tudják megtartani.⁵¹

Az 1843–1844. évi országgyűlés egyik reményét, a vámkérdést végül az uralkodó által november 7-én kelt ún. királyi rezolúció („a kereskedés és műipar előmozdítása tárgyában, vagyis a vámviszonyok iránti királyi válasz”) végleg szertefoszlatta. Az Országos Védegylet ügye pedig ezzel párhuzamosan felértékelődött. Bezerédj István, a másik tolnai követ szerint:

„Ha a magyar kormány nem elég erős műiparunk ki-
fejtésére a határokon védvámokat felállítani, állítsuk
azt fel mi – mint már mondatott – és fel kell állítanunk
saját ajtaink küszöbeinél! Ha valaha szükségesnek ta-
láltuk a védegyletet, úgy most még szükségesebb fel-
karolnunk.”

November 10-én, az 1843–1844. évi országgyűlésnek az uralkodói leirat értelmében már be kellett fejeznie munkáját. A megyei közgyűléseken megtárgyalták az elmaradt eredményeket, elért javaslatokat.

1844. október 6-án Pozsonyban, az alsótábla ülés-
termében mégis hivatalosan is megalakult az Országos Véd-
egylet, amely több lett egy helyi egyesületnél, teret adott
az országos küzdelmekhez, összefogást sürgetett. A kerü-
leti ülésen jelen volt gróf Széchenyi István is, aki a véd-
egylet létrehozását gazdasági irracionálisnak tartotta. A *Hitel* című munkájában korábban kifejtette, hogy: „Ne

mondjuk, hogy általában a vámot kell eltörölni, hanem a külső vám nagy súlyát s ingadozó létét iparkodjunk megszüntetni.”⁵²

Az Országos Védegyelet elnökének gróf Batthyány Kázmért, alelnöknek gróf Teleki Lászlót, igazgatójának pedig Kossuth Lajost választották meg. Kossuth szervezőmunkáját – egészen 1846. évi lemondásáig – az egyesület kiterjesztése érdekében folytatta, körlevelezésével vidéken fiókegyletek létrehozását szorgalmazta. Hermann Róbert történész szerint a vidéki munkatársai között volt Nógrád megyében az országgyűlési követ, Kubinyi Ferenc is.⁵³ A Védegyeletnek külön sajtója is volt, a *Hetilap*.

Kossuth a *Pesti Hírlapban* számos vezércikkében kiállt a hazai ipar támogatása és védelme mellett. Ehhez csatlakozott Madách Imre is, élete első, nagy nyilvánosság előtt folyó hírlapi vitájában. Az 1844. november 17-i (405.) számában, Timon álnéven, Madách Imre írását a *Pesti Hírlap* le is közölte.

Ezúttal Madáchnak a vámkérdés országgyűlési vitájában nem kellett beszédével a helyi megyegyűlést a reformer irányba befolyásolnia, hiszen láttuk, hogy az 1843. május 10-i Nógrád megyei országgyűlési követutastítások egyértelműen a vámunió elutasítását, a védvám felállítását, valamint a vámszabályozás országgyűlési tárgykörben maradását támogatták. Azonban a védegyelet megalakításában nem foglalhattak állást. Véleményem szerint ezt pótolva és pártolva, Madách országosan is szeretne volna álláspontját kifejteni. Madách ebben a hírlapi cikkében a védegyelet védelmében, Kossuth mellett állt.

1844. november 19-én, Balassagyarmaton a nógrádi évnegyedes megyegyűlésen is bejelentették a helyi védegyelet megalakulását, az indítványt maga Madách terjesztette be. Az 1844. évi nógrádi megyegyűlési jegyzőkönyvben ugyan Madách neve nem szerepel, de a bejegyzés tartalmazza a főbb tudnivalókat. November 19-én, a Fráter Pál alispán elnöklete alatt tartott közgyűlésen döntés született. A lesújtó királyi rezolúciót követő országgyűlési előzményeket is rögzítette a jegyzőkönyv (2314. pont). Érdemes itt idéznem:

„Tegnap napon alakult honi műipar’ védegyelet ideiglenes elnöke előadván, miképpen a hazai műipar kifejlesztésére elkerülhetetlenül szükséges véd vámoknak az országhatár szélein törvény hozás útján felállítására nem sikerülvén, miután az országosan egybegyűlt Karok és Rendek határozatilag kimondták, hogy azon védvámrendszert, melyet az ország határain felállítani nem lehetett, minden egyes polgár ajtajának küszöbén felállítani lehet, és szükséges, és hogy a magyarországi műipar érdeke felett örökös védvám rendszert a védegyesületekben találják, a Posonyban alakult középonti védegyesület példájára, s bemutatott alapszabályai szerint, tegnapi napon e megye számos fiaiból egy fiókvédegyelet alakult.”⁵⁴

A november 19-i közgyűlési határozat csupán ezen fiókvédegyelet által tett indítványról és kérelemről szólt. Ezt a közgyűlésen maga Madách Imre táblabíróként⁵⁵ terjesztette e megyei rendek elé. Erről szól a *Védegyelet alakítása*

címen ránk maradt megyegyűlési beszéde. A beszéd pontos datálása ennyiben nem okoz nehézséget.

A reformer Madách az országgyűlést hibáztatta.

„Mi Mekka híveiként könyörögve fordulánk a törvényhozás felé, elmondva, miként ha Magyarország az egyetemes monarchia legéletrevalóbb, legtöbb kifejlődésre képes alkatrésze, épp ez legyen mégis az, mely mostohagyermekként a többieknek feláldoztatik?” „Néhány évig ugyan még képezhetjük társnemzeteink biztos vásárterét, de belőlünk sem kifogyhatatlan a kincs [...] Ausztria piaca is csakugyan megszűnik, s az egész állomány ledül.”

Érezhető az is, hogy Madách kifakadása a november 7-én kelt királyi rezolúció ellen (is) irányult. Cicerótól a híres Catilina elleni első beszédének kezdősorait idézte fel. „Ki is törénk olykor méltó keserűn, elmondva kormányunknak a quo usque tandem abuterét.”⁵⁶ „De türesünk nem méltányoltatott, fenyegetésünk kigúnyoltatott, s a kérésre kesztyűt dobtak orcánkba, melyre írva van, hogy önröknön kívül számunkra nincs segély, hogy magunkon kell segitenünk, ha a lét s nemlét kérdése felkerül. Megpendült tehát az iparvédegyesület eszméje...”⁵⁷ Megemlítette, hogy a már aláíró tagok között hölgyek is vannak. Hite szerint „e lajstrom az összes hazafiak lajstromával egy lesz... a haza így egybeforr”. Madách végezetül úgy buzdítja a védegyelet támogatására a hazafiakat, és úgy fejezi be beszédét, mint ahogyan az idősebb Cato a pun Karthágó lerombolását emlegette minden egyes szenátusi beszédének végén. A „Védegyelet legyen tehát minden igaz hazafinak »Ego Carthaginem delendam«-ja...” Mert, ha a nemzetből az erély kifogy, akkor olyan, mint az az egyén, „aki önmagáról lemond, arról lemondanak az istenek is”.⁵⁸

A *Pesti Hírlap* 1844. december 1-jei számában Madách tudósítást is írt a megyei közgyűlésről. Ebből tudjuk meg, hogy a végleges országgyűlési követjelentések a következő év januárjában fognak megtörténni. A helyi védegyelet megalakulásáról pár sorban számolt be. „A’ napokban alakult vidéki fiók iparegyesület’ ideiglenes elnöke Desseöffy Job” (táblabíró) lett. Ez azért fontos megjegyzés, mert megtudjuk a nógrádi megyegyűlési jegyzőkönyvben le nem írt ideiglenes elnök nevét, aki határozatban kérte a megyegyűléstől „a megye által a’ czélnak helyeslését és pártolását kimondani”. A közgyűlés, Madách ismertetése szerint, elfogadta a pártolást, az országgyűlés októberi és novemberi állásfoglalásai alapján. „Mi, az országgyűlési határozat’ nyomán nagy lelkesedés között meg is történn, a’ megye mennyiben szinte fogyasztó lenne, szükség-e ezentul belgyármányokkal fedezni határozá.”⁵⁹

A védegyelet nógrádi fiókegyeletének sorsáról újabb forrásként érdemes bevonni az Országos Védegyelet saját lapját, a *Hetilapot*, amelyet maga Kossuth szerkesztett. Eszerint „a balassa-gyarmati osztály” 1844. november 18-án alakult meg. Elnökké azonban a volt országgyűlési követet, Huszár Károlyt, jegyzővé pedig Madách Imrét („a lelkes Timont”) választották. A pénztárnok Majthényi Pál lett.

7. A vármegye szerepe és az országgyűlési követek munkájának értékelése

Madách jogi reformprogramja nem állt meg az 1843–1844. évi országgyűlés lezárultával. A megyei jogállás kérdése erősen aktuálissá vált. 1844-ben a bécsi kormányzat, éles váltással, a konzervatív politikusok segítségére támaszkodva, a megyék feletti irányítás megszerzését tűzte ki célul. A végrehajtásban kulcsszereplővé váltak a főispáni helyettesek, az ún. adminisztrátorok. 1845 első felében a megyék több mint a feléhez adminisztrátort neveztek ki. A kivétel Nógrád megye volt ekkor, ez volt Madách beszédének politikai környezete.

Közismert, hogy a fennálló megyerendszer védelmét a (nemzeti) liberális nemesi reformellenzék alapvetően ún. „municipalista” (helyi törvényhatósági) elképzelése jelentette. E felfogás szerint a megyei autonómia védelemre szorul, a vármegyék politikai szerepe a magyar történeti alkotmányfejlődés (*Corpus Iuris*, az ún. sarkalatos törvények) eredménye, amely a bécsi kormánzzal szembeni fontos alkotmánybiztosítékot jelent és tovább kell fejleszteni. Kialakult ezzel szemben egy másik, ún. centralista elképzelés is, amely nézet alapján a megyének elegendő csupán az igazgatási, koordináló szerep. Azaz a megyének a mai értelemben vett közigazgatási funkcióját fejlesztették volna tovább, nem pedig az alkotmányvédő szerepét. Ezen a ponton találkozott a bécsi udvar köreivel és a hazai konzervatív elképzelésekkel is a véleményük.

A centralisták elhatárolták magukat a nemességtől, nem tartották őket alkalmasnak arra, hogy a népet a demokratikus jövő felé vezessék. Sőt, a censzos választójog bevezetésével, a polgárjoggal rendelkezők számát bővítették volna, a centralisták támogatták a szabad királyi városok szavazati jogát. Ezzel a „centralistáknak” nevezett liberális nemesi reformellenzék egy szelete elkülönült (Csengery Antal, báró Eötvös József, Szalay László, Trefort Agoston). Eszmei előzmények között meg kell említeni Hajnóczy József jogi munkásságát is.⁶⁰

Ehhez a centralista szellemiségű csoporthoz közeledett Madách is, aki a *Pesti Hírlap* szerkesztőváltását követően, 1844 júniusától Szalay Lászlónak küldte a megyei tudósításait. Azonban azt, hogy mégsem lehet egyszerűen besorolni Madáchot a centralisták közé, jól mutatja az e kérdésben fennmaradt beszéde.

Madách a *Pesti Hírlap* számára (az 1845. február 6-i lapszámban) megírta a közgyűlésről való tudósítását, így tudjuk azt is, hogy a nógrádi rendes, évnegyedes (negyedévi) közgyűlést 1845. január 13–18. között tartották meg Balassagyarmaton.⁶¹ A legfőbb tárgya pedig az országgyűlési követjelentések megtárgyalása, a két nógrádi követ munkájának értékelése volt. Madách ezen a Balassagyarmaton tartott megyegyűlésen – mint táblabíró – vett részt. Fennmaradt továbbá egy megyék politikai szerepéről írt beszéde is, amely e közgyűléshez fűződött. Az OSZK-ban őrzött kéziratban olvasható egy „január 13”-i keletkezés is.⁶² Így a datálással – e beszéd vonatkozásában – nincs nehéz-

ségünk. Maga a beszéd tényleges elhangzására ismételtelen nincs közvetlen forrásunk.

A megyegyűlést a megye főispánja, gróf Keglevich Gábor nyitotta meg. Madách beszéde, pontosabban megyei közgyűlési előterjesztése ebben a kontextusban hangozhatott el, a követjelentés tárgyalásán, annak elfogadását támogatta. Erre olyan megfogalmazásbeli, közvetlen reflexiók utalnak, mint például rögtön a beszéd kezdetén a „szabadság és haladás zászlói” kitétel. Madách számára – a követjelentésben előadottakból – az eddig elért országgyűlési részeredmények a jövőre tekintve biztatóak: „bár száz méltányos reményeink ezeken hajótörést is szenvedtenek, mégis sok üdvös csíra elvetetett (mint a követjelentésekből látók), melyből annyi szép virág fejlőd...” Madách a követjelentés mellett érvelt: „követekünk kétszeres köszönetet érdemelnek.”

Előterjesztésének végén Madách mégis a megyerendszer mellett maradt, azaz az országgyűlési törvényhozában a megyék szerepét nem lehet csökkenteni: „a megyék oly tényezők azon processusban, mely a törvények hozatala s életbeléptetése közt van, melyeket kifelejtünk nem lehet.” A „megkezdett haladási pályán minden megállapodás visszalépés”. Itt látjuk azt is, hogy részben eltávolodott a tisztán centralista felfogástól.

Az országgyűlés által elfogadott „elvet hatáskörünkben igyekeznünk kell életbe léptetni”. Így előterjesztésében az országgyűlési tárgyakkal foglalkozó állandó választmány-nak három feladatot tűzött ki. Terjesszen elő javaslatot „a törvények mikénti teljesítéséről; valamint a következő országgyűlésre terjesztendő témákat, harmadszor pedig a követutastási javaslatában állítson fel általános elveket”, melyek után lehet csak részletbe menően vitatkozni a követeknek.⁶³ Ezzel zárta felszólalását, az előterjesztéséről többet nem tudunk.

A soron következő, 1845. április 14–23. között megtartott évnegyedes közgyűlésről már nem Madách írt. Ekkor érte el Nógrád a bécsi kormány lesújtó javaslata. Kubinyi Ferenc indítványa nyomán tárgyalták a kormány „megyerendszert érdeklő reform”-ját. Azaz a megyei adminisztrátori rendszer bevezetését a főispáni helyettesekről. Itt azonban a nógrádi főispánnak, gróf Keglevich Gábornak volt bajelhárító szerepe. A kétségtelenül császárhű főispán a tiszttét 1827-től töltötte be, sőt egyéb udvari tisztségei mellett főrendiházi tag és koronaőr is volt, valamint a Magyar Királyi Kamara elnöke. Mellesleg gróf Széchenyi István barátja és esküvői tanúja volt.⁶⁴ A *Pesti Hírlap* tudósítója megjegyezte, hogy eddig Nógrád vármegye azon szerencsések egyike lehetett, amelyek a „főispánjukkal tökéletes egyetértésben vannak”.

8. Összegzés

A fiatal Madách jogi gondolkodásának, mondhatni jogi reformprogramjának egyik fő fóruma az 1843–1844. évi pozsonyi országgyűléshez kapcsolódott. Szerencsés találkozásnak lehattunk tanúi. Ezen a reformországgyűlésen olyan fontos jogintézményeket tárgyaltak meg, amelyeket a korabeli nemzeti reformellenzék támogatott. Az

ekkoriban készült Deák-féle büntetőjogi törvényjavaslat vitájában – megyei szinten – Madách is megszólalt, és támogatta például a halálbüntetés eltörlését, az esküdszék felállítását. A vallás tárgyában érkezett királyi rezolúció címen fennmaradt beszédével pedig a vegyes házasságok egyenjogúsítását támogatta. Az Ausztriával való országgyűlési vámvita kapcsán, az Országos Iparvédegyelet helyi megalapítását sürgette, amelyben tevékenyen részt is vett.

Az országgyűlés végeztével pedig a követek beszámolója kapcsán a megyék politikai szerepéről szintén egy megyegyűlési beszédben foglalkozott. Mivel fontos megyei tisztségeket is vállalt, reformpárti beszédeivel meg-

próbálta befolyásolni a Nógrád megyei közgyűlésnek a két országgyűlési küldött követutasításaira vonatkozó döntéseit.

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc időszakában vállalt aktív megyei szerepe miatt jogi-politikai tevékenységének szünetelése, egy időre pedig a börtön következtett számára. Amikor 1861-ben először nyílt lehetőség az országos politikai életben az országgyűlés összehívására, már nem kellett buzdító beszédeket írnia a megyéjének közgyűlési tagjaihoz, hanem Nógrád vármegye megválasztott képviselőjeként az országgyűlésben folytathatta alapvetően reformer (határozati párti) tevékenységét.

DIÓSZEGI SZABÓ, PÁL

Die „Fahnen der Freiheit und des Fortschritts“

Imre Madáchs Rechtsreformprogramm von 1843–1844

(Zusammenfassung)

Eines der wichtigsten Foren für das juristische Denken des jungen Imre Madách, sozusagen für sein Rechtsreformprogramm, war die Nationalversammlung von 1843–1844 in Pozsony. Auf dieser Reformversammlung wurden wichtige Rechtsinstitutionen diskutiert, die von der damaligen nationalen Reformopposition unterstützt wurden. In der Debatte über den damals ausgearbeiteten Strafrechtsentwurf (von Ferenc Deák) meldete sich Madách auf der Ebene der Komitee zu Wort und sprach sich beispielsweise für die Abschaffung der Todesstrafe und die Einrichtung von Geschworenengerichten aus. Im Zusammenhang mit der Religionsfreiheit unterstützte er außerdem die Gleichstellung gemischter Ehen und drängte auf die Gründung einer lokalen Industrievereinigung.

In seinen Reden auf den Versammlungen der Komitee befasste er sich mit der politischen Rolle der Komitee und versuchte mit seiner reformorientierten Haltung, die Entscheidungen der Generalversammlung des Komitees Nógrád hinsichtlich der Anweisungen der beiden Abgeordneten zu beeinflussen.

Aufgrund seiner aktiven Rolle auf Ebene des Komitees während der Revolution und des Freiheitskrieges von 1848–1849 musste er seine juristisch-politische Tätigkeit unterbrechen und verbrachte eine Zeit lang im Gefängnis. Als sich 1861 erstmals die Möglichkeit bot, eine nationale Versammlung einzuberufen, musste er keine aufrührerischen Reden mehr an die Mitglieder der Komiteesversammlung schreiben, sondern konnte als gewählter Vertreter des Komitees Nógrád seine reformerische Tätigkeit in der Nationalversammlung fortsetzen.

DIÓSZEGI SZABÓ, PÁL

The “Flags of Freedom and Progress”

Imre Madách’s Legal Reform Program of 1843–1844

(Abstract)

One of the most important forums for the legal thinking of the young Imre Madách, for his legal reform programme, so to speak, was the National Assembly of 1843–1844 in Pozsony. At this reform assembly, important legal institutions were discussed that were supported by the national reform opposition at the time. In the debate on the draft criminal law (by Ferenc Deák) that was being drawn up at the time, Madách spoke up at the county level and advocated, for example, the abolition of the death penalty and the establishment of jury courts. In connection with religious freedom, he also supported the equal treatment of mixed marriages and pushed for the establishment of a local industrial association.

In his speeches at the county assemblies, he addressed the political role of the counties and, with his reform-ori-

ented attitude, attempted to influence the decisions of the Nógrád County General Assembly regarding the instructions of the two deputies.

Due to his active role at county level during the revolution and war of independence of 1848–1849, he had to interrupt his legal and political activities and spent some time in prison. When the opportunity to convene a national assembly arose for the first time in 1861, he no longer had to write inflammatory speeches to the members of the county assembly, but was able to continue his reformist activities in the National Assembly as an elected representative of Nógrád County.

Jegyzetek

- ¹ A címben jelzett témában vö. DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „a nyakazás ezúttal elmarad” – Madách és a halálbüntetés kérdése. In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXIII. Madách Szimpózium*. Szeged–Balassagyarmat, 2016. Madách Irodalmi Társaság, 68–106. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „ír helyett új sebet ad...” Madách Imre beszéde és előzményei a vallás tárgyában érkezett második királyi rezolúcióra (1844. április 22.) In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXV. Madách Szimpózium*. (MK 102.) Szeged–Balassagyarmat, 2018. Madách Irodalmi Társaság, 123–163. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „Megpendült tehát az iparvédegyesület eszméje...” Madách Imre védegyeleti tárgyu felszólalása (1844. november 19.) In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXVII. Madách Szimpózium*. (MK 108.) Szeged–Balassagyarmat, 2020. Madách Irodalmi Társaság, 82–122. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „Nem bírok kiszámított ékesszólással...” – Az 1843–44. évi esküdtszéki vita és Madách Imre beszéde az esküdtszékek mellett. In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXIV. Madách Szimpózium*. Szeged–Balassagyarmat, 2017. Madách Irodalmi Társaság, 27–86. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „sok üdvös csíra elvetetett” – Madách Imre beszéde a megye politikai szerepéről (1845). In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXVI. Madách Szimpózium*. (MK 104.) Szeged–Balassagyarmat, 2019. Madách Irodalmi Társaság, 95–109. p.
- ² Részletes összefoglalást írt erről RIGÓ Balázs (ELTE ÁJK). L. RIGÓ Balázs: Jogász-politikus és szépiro – A „nappali” és az „éjszakai Madách” (Beszámoló egy konferenciáról). *Ujkor.hu*. 2023. 06. 13. <https://ujkor.hu/content/jogasz-politikus-es-szepiro-a-nappali-es-az-ejszakai-madach-beszamolo-egy-konferenciáról>.
- ³ CSERZY-CLAUSER Mihály: *Madách Imre a politikus*. Balassagyarmat, 1941. Szerzői kiadás, 44. p.
- ⁴ KISS Gy. Csaba: Új szempontok Madách nemzetiségszemléletéhez. *Hungarológiai Közlemények*, 1984. 61. sz. 1223. p.
- ⁵ ANDOR Csaba: *Bevezetés a Madách-kutatásba*. (Madách Könyvtár – Új Folyam 92.) Szeged–Balassagyarmat, 2016. Madách Irodalmi Társaság, 113. p.
- ⁶ ANDOR Csaba: *A siker éve: 1861 Madách élete*. Budapest, 2000. Fekete Sas Kiadó, 23. p.
- ⁷ Uo. 40–41.; 51–52. p.
- ⁸ *Madách Imre dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban*. Salgótarján, 1984. 36. p. (19. dokumentum), 37. p. (20. dokumentum).
- ⁹ Uo. 37. p. (21. dokumentum)
- ¹⁰ Uo. 41. p. (26. dokumentum)
- ¹¹ Uo. 91–92. p. (74. dokumentum)
- ¹² RADÓ György – ANDOR Csaba: *Madách Imre életrajzi krónika*. Budapest, 2006. Madách Irodalmi Társaság, 164. p.
- ¹³ Uo. 169. p.
- ¹⁴ BAKÓCZI Antal: *Az emberölés*. Budapest, 1984. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 75. p.; NAGY Ferenc – TOKAJI Géza: *A magyar büntetőjog általános része*. Szeged, 1993. Jatepress, 245. p.; BATÓ Szilvia: *A „büntetési rendszer” megjelölése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 29.) Szeged, 2010. Pólay Elemér Alapítvány, 25. p.
- ¹⁵ *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési Alsó Tábla kerületi üléseinek naplója*. Szerk. és kiad. Kovács Ferencz ügyvéd, Csongrád megye volt alispánja és Hódmezővásárhely város volt országgyűlési képviselője. I–IV. kötet. Budapest, 1894. Franklin Társulat. Kovács I. 1894. 12., 89. p.
- ¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára (MNL NVL) IV. 1/a. *Nógrádi megyegyűlések* 114. szám. 208., 410–411. p.
- ¹⁷ Kovács II. 1894. 317. p.
- ¹⁸ MNL NVL IV. 1/a. 114. szám 410–411. p.
- ¹⁹ Kovács II. 1894. 391., 392–393. p.
- ²⁰ Uo. 395. p.
- ²¹ BATÓ 2010. 25–26. p.
- ²² RADÓ–ANDOR 2006. 199. p.
- ²³ *Pesti Hírlap*, 1843. (szeptember 3.) 279. sz. 600. p.
- ²⁴ MADÁCH Imre összes művei. II. Sajtó alá rendezte HALÁSZ Gábor. Budapest 1942. 672. p.
- ²⁵ SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*. Budapest, 1990. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 155. p.
- ²⁶ „Vivo ego, dicit dominus Deo: nolo mortem, sed ut convertatur impius via sua et vivat.”
- ²⁷ HALÁSZ 1942. 674. p.
- ²⁸ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*. A kötetet szerk., a mű szövegét sajtó alá rendezte és a jegyzeteket összeállította KERÉNYI Ferenc. Budapest, 1992. Ikon Kiadó, 78. p.
- ²⁹ Kép forrása: MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*. (Hatodik díszkiadás) Budapest, 1905. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 130. p.
- ³⁰ *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. II. Szerk. FAYER László. Budapest 1898. 350. p.
- ³¹ Uo. 250. p.
- ³² MNL NVL IV. 1/a. 114. szám 414. p.
- ³³ *Pesti Hírlap*, 1843. (szeptember 3.) 279. sz. 600. p.
- ³⁴ MNL NVL IV. 1/a. 114. szám 414. p.
- ³⁵ KOVÁCS III. 1894. 200. p.; *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. IV. Szerk. FAYER László. Budapest, 1902. 8. p.
- ³⁶ KOVÁCS IV. 1894. 46. p.; FAYER 1902. 65. p.
- ³⁷ KOVÁCS IV. 1894. 47. p.; FAYER 1902. 65. p.
- ³⁸ KOVÁCS IV. 1894. 47. p.; FAYER 1902. 67. p.
- ³⁹ HALÁSZ 1942. 669. p.
- ⁴⁰ Uo.
- ⁴¹ FENYŐ István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Budapest, 1997. Argumentum Kiadó, 237–238. p.
- ⁴² *Pesti Hírlap*, 1841. (december 15.) 100. sz. 839. p.; 1841. (december 1.) 96. sz. 807. p.
- ⁴³ *Pesti Hírlap*, 1844. (március 31.) 339. sz. 1. p.
- ⁴⁴ MNL NVL IV. 2. 127. szám. MNL NVL IV. 2. 339. szám 115–116. p.
- ⁴⁵ *Pesti Hírlap*, 1844. (április 28.) 347. sz. 287. p.
- ⁴⁶ KOVÁCS I. 1894. Bevezetés, 40. p.
- ⁴⁷ HALÁSZ 1942. 663. p.
- ⁴⁸ Uo. 54. p.
- ⁴⁹ (DIÓSZEGI) SZABÓ Pál: „Bátor vagyok figyelmeztetni a Tisztelet Házát...” – Gróf Széchenyi István alakja a 19. század második felének országgyűlésében. (Előadás a Széchenyi Akadémián, Nagycenk, 2016. április 4.). *A női dimenzió*, 2023. 4. sz. 79. p. DOI: <https://doi.org/10.55344/andfh.2304075>.
- ⁵⁰ *Pesti Hírlap*, 1843. (május 21.) 249. sz. 338. p.
- ⁵¹ Kovács 1894. IV. 126. p.
- ⁵² SZÉCHENYI István: *Hitel* (mai magyar nyelven). Budapest 2016. Logod Bt.–Széchenyi Alapítvány, 161., 181. p.
- ⁵³ HERMANN Róbert: *Kossuth Lajos élete és kora*. Budapest 2002. Pannonica Kiadó, 35–36. p.
- ⁵⁴ MNL NVL IV. 2. 127. szám 453–454. p.
- ⁵⁵ 1844. november 11-i megyei közgyűlési jegyzőkönyvi adat. Madách megyebeli táblabírói kinevezésére, gróf Keglevich Gábor Nógrád megyei főispán által, az 1843. november 20-i közgyűlésen került sor. L. *Az 1843. évi megyei jegyzőkönyv*. 540. p.
- ⁵⁶ „Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?”
- ⁵⁷ HALÁSZ 1942. 660. p.
- ⁵⁸ Uo. 661. p.
- ⁵⁹ *Pesti Hírlap*, 1844. (december 1.) 409. sz. 820. p.
- ⁶⁰ Különösen az *Extractus legum de statu ecclesiastico catholico in regno Hungariae latorum* és a *De comitiis Regni Hungariae deque organisatione eorundem dissertatio iuris publici Hungarici (1791)* című munkáit.
- ⁶¹ *Pesti Hírlap*, 1845. (február 6.) 428. sz. 81. p.
- ⁶² RADÓ–ANDOR 2006. 203. p.
- ⁶³ Uo. 669. p.
- ⁶⁴ PÁLMÁNY Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825–1848*. I. kötet. Budapest, 2011. Argumentum Kiadó – Országgyűlés Hivatala, 169–170. p.